

ב"ה ליל י"ב מרחשוון ה'תשע"ה

מאויב לאוהב

הערב יום הזיכרון לרבין. לא נעסוק כמובן בפוליטיקה. לא נקיים עצרת זיכרון. אך ננסה לבחון רכיב מסוים בתרבות השיח, בעולם של מחלוקת. בחינה זו תהא גם צוהר לנתיב שננסה לפסוע בו בכל הסמסטר.

למה לא די לנו להצליח, לצח להשיג? למה אנו זקוקים לאישור? למה אנו מחפשים את ההערכה והאהבה של אלו שעמדו מולנו? היש כאן חסך פסיכולוגי בלבד? חוסר בטחון עצמי? האם נוכל למצוא בדברי החכם פתח פתרון -

משנלי פרק מז

(ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו:

איזה רמז, איזה הבטחה אנו מבקשים למצוא בהשלמת אויבנו? האם זו הפרשנות הנכונה לפסוק? מה היחס בין שני חלקיו? ראו למשל את הפירוש הזה:

ראשית חכמה שער הענוה פרק רביעי

אם כפפת יצרך לעשות שונאך אוהבך מבטיחך אני שתעשה שונאך אוהבך, דכתיב

(משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו.

לתפיסה הזו יש תשתית במגוון הפירושים של חז"ל לתואר גבור הגבורים:

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק כג ד"ה בן זומא

איזהו גבור שבגבורים? זהו הכובש את יצרו שנאמר: טוב ארך אפים מגבור ומושל

ברוחו מלוכד עיר (משלי ט"ז ל"ג). וכל הכובש את יצרו מעלין עליו כאלו כבש

עיר מלאה גבורים. שנאמר: עיר גבורים עלה חכם (שם כ"א כ"ב).

ואין גבורים אלא גבורי תורה, שנאמר: גבורי כח עושי דברו (תהלים ק"ג כ').

ויש אומרים זה מלאכי השרת שנאמר מלאכיו גבורי כח (שם שם).

ויש אומרים מי שעושה שונאו אוהבו:

מה מבחין בין גבור שבגבורים לבין גבור סתם? מה מצרף את את שלושת הסוגים [כובש היצר, מלאך,

עושה שונאו אוהבו] לכלל ספור שלם על גבורת הגבורה?

מה מייחד את מי שעושה שונאו אוהבו? מה ההבדל העקרוני בין מנצח רגיל המתגבר על השונא לבינו?

מה נחוץ לו לגבור זה [בתכונות או באידיאולוגיה]? פתח

למחשבה יש בדברי ר' בחיי:

חובת הלבבות שער חמישי פרק ה

רבנו בְּחַיִּי בֶן יוֹסֵף אֲבֵן פִּקוּדָה (1050 - 1120) פילוסוף יהודי, הוגה דעות ודיין שחי בעיר סרגוסה בספרד המוסלמית בתור הזהב של יהדות ספרד. ספרו העיקרי, הנקרא "תורת חובת הלבבות" והמוכר יותר כ"חובות הלבבות", הינו ניסוח של "תורת המוסר" היהודית. הספר נכתב בשנת 1080

דרומא בית ללימוד ומוחשבה יהודית באוניברסיטת בן גוריון

ואמרו על חסיד, שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים, ושללו שלל אחר מלחמה חזקה, אמר להם: שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים שלל, התעתדו למלחמה הגדולה! אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם: מלחמת היצר וחייליו. ומן התימה, אחי, כי כל אויב שיש לך, כשתנצח אותו פעם ושתיים, ירף ממך ולא יעלה על לבו להילחם בך, לדעתו יתרון כחך על כחו, והוא מתייאש מנצח אותך ומגבור עליך. אבל היצר אין מספיק לו ממך ניצוח פעם ומאה פעמים, בין שנצח אותך, בין שנצחתו. כי אם ינצח אותך - ימיתך, ואם תנצחהו פעם אחת - יארוב לך כל ימך לנצח אותך, כמו שאמרו רבותינו, זכרונם לברכה (אבות ב ד): אל תאמין בעצמך עד יום מותך.

אולם למה עד כדי שונאו אוהבו? שימו לב להדגשה של חז"ל במדרש:

מסכת שבת דף ק"ט עמוד א

תניא רבי יוסי בר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלווין לו לאדם, בערב שבת מבית הכנסת לביתו. אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו. ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו. התוכלו לחשוב על דוגמאות מן המקרא בהם 'המלאך הרע עונה על כורחו אמן? ראו את המובא בפסוקים: שמות פרק י פסוק כה שמואל א פרק כד פסוק י התוכלו לחשוב על דוגמאות נוספות? מה כל כך חשוב בכך ש'המלאך הרע' יענה אמן? אפשרות אחת [המנוסחת בסגנון גברי] נמצאת בתפיסת האתהפכה הקבלית-חסידית. כך – על פי הקדמת ספר הזוהר - מוכרז בפתחה של ישיבה של מעלה בה עוסקים בסודות התורה ובתורתו של משיח:

זוהר ח"א דף ד עמוד א

מאן מנכין די חשוכא מהפכן לנהורא, וטעמין מרירא למתקא... מאן דלא מצפה דא... לית ליה חולקא הכא תרגום: מי מכנס אשר הפך חושך לאור והמר יטעם לו כמתוק... מי שלא מצפה זאת... אין לו חלק כאן. למה רק בעל תכונות אלו רשאי להכנס לישיבה של מעלה? התביעה הטוטלית להפוך חושך לאור קשורה לתפיסה המכוונת את העולם:

דרומא – בית מדרש לסטודנטים

www.bgu.ac.il/daroma | daroma@bgu.ac.il | 08-6428301

דרומא בית ללימוד ומחשבה יהודית באוניברסיטת בן גוריון

אגרת הקדש פרק ח [חניא עמוד 226]

וזה שכתוב: 'זרח בחשך אור לישרים חנון ורחום וצדיק' [תהילים קיב פסוק ד] דעל ידי שהאדם חנון ורחום וצדיק צדקות אהב, גורם לאור ה' שיורח לנשמתו המלוכשת בגופו העומד בחשך שהוא משכא דחויא [עור הנחש] וזה נקרא בשם ישועה כד אתהפכא חשוכא לנהורא [כשמתהפך החושך לאור]...

כל עוד לא הפכנו שונא לאויב למעשה לא עשינו שום דבר בעל משמעות – בארו משפט זה לפי דברי אגרת הקדש!

פתח לפרשנות האחרת [הרכה – הנשית] נוכל למצוא בדברי המדרש על הפסוק בו פתחנו:

משלי פרק טז

(ז) בְּרִצּוֹת ה' דְּרָכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ:

מיהם אויבי האדם? כיצד ומדוע ישלמו איתו?

בראשית רבה פרשה נד אות א

ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו (משלי טז)

ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו

רבי יוחנן אמר זו אשתו שנאמר (מיכה ז) אויבי איש אנשי ביתו מעשה באשה שקבלה על בעלה לשלטון והתיו את ראשו וי"א אף התיו את ראשה

רבי שמואל אמר זה הנחש תנא ר' חלפתא אומר הנחש הזה להוט אחר השום ומעשה בנחש אחד שירד מן ההר לבית ומצא קערה של שום ואכלה והקיא בתוכה וראה נחש שבבית ולא הוה יכול לעמוד לו כיון שיצא אותו הנחש יצא הנחש של בית ומילא אותה עפר

רבי יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע בנהוג שבעולם אדם גדל עם חבריו שתיים ג' שנים בכרך והוא קושר לו אהבה וזה גדל עם אדם מנערותו ועד זקנותו אם מצא בתוך שבעים הוא מפילו בתוך שמונים הוא מפילו...

ד"א (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש זה אברהם שנקרא איש דכתיב ביה (ישעיה מז) מארץ מרחק איש עצתי גם אויביו זה אבימלך:

[צרפו את אבימלך לרשימת 'המלאכים הרעים' שהזכרנו בתחילת הלימוד].

מיהם האוייבים? במה תיאום משלים את אופק ההתמודדויות של האדם וכיצד הוא מבאר את ענין

ההשלמה? מדוע המדרש פותח בדוגמא [המקוממת...]. של האשה?

האם יש כאן פתח להבנה מקיפה יותר [נשית] של הפיכת שונא לאוהב?

הנחייה למהלך נפשי כזה מצויה בכתבים רבים ונקראת 'העלאת ניצוצות'. דוגמא מסבירה ראו מתוך

דברי הרב קוק:

קובץ א רמ

כשעוסקים בתשובה, צריכים להגדיר ביותר את מהותם של הטוב הרע, כדי שהחרטה וזעזוע הרצון מחייב לשלילה, יפול רק על הרע ולא על הטוב. ועוד יותר, שצריך לברר את הטוב הנמצא בעומק הרע, ולחזק אותו באותו הכח עצמו שבורחים מן הרע, כדי שתהיה התשובה כח פועל לטובה, המהפכת ממש את כל הזדונות לזכיות.

איך הופכים בתהליך התשובה את הזדונות לזכיות [אתהפכא...]? במה נבדלת שיטתו של הרב קוק

משיטת בעל התניא? למה לאור זאת חשוב שמלאך רע יענה אמן?

המקור האחרון אף הוא ממשנת הרב קוק מוליך אותנו למקום חדש:

פנקס אחרון בבוטק פסקה יג

דרומא – בית מדרש לסטודנטים

דרומא בית ללימוד ומחשבה יהודית באוניברסיטת בן גוריון

דוד דגלי מסכת כתוב ביה בכל אשר יפנה ישכיל, שאול דלא גלי מסכת כתוב ביה ובכל אשר יפנה ירשיע. הנצחון על המתנגדים, ביחוד בעניינים הרוחניים, מצטייר בשני פנים, הא' להראות את הצד הרע שיש באותו הענין שהוא רוצה לנגד לו, ובהראות צד הרע ישמע העם וישו אחר מדריך הטוב. אמנם לכל דבר רע יש איזה ענין טוב שמצדו הוא מושך את הלבבות אליו, על אף על פי שיש צדק גדול בהוראת הרע, מכל מקום כל זמן שרק את התכונות הרעות ישמיע, יפעול רק שהשומעים הישרים ירשיעו את המתקוממים [החולקים עליו - אלו שבצד השני - האויבים], אבל המתקוממים עצמם הם מכירים את הצד הטוב הקטן שיש בעניינם, ובשביל שהם רוצים את אותו החלק הטוב הם מנאצים את כל הטוען נגדם ומרשיעים. על כן לא יהיה הנצחון של ההרשעה נצחון שלם, כיון שהאויב עצמו מחזיק בדעתו ומוצא את צדקו בגרעין הטוב שלו. זה אומנם נובע מפני שלא גלה המעמיד על האמת את המסכת בשלמותה. אבל מי שמגלה את כל ההשקפות הכלליות, ומגלה גם כן את הגרעין הטוב שיש בהרע המרובה, ומברר את סיבת החבה שיש למחזיקים בדברים שהרע מרובה בהם שהוא מפני אותו קורט הטוב הנגבל בו [המאוחה בתוכו] ועל כן הוא מראה לכל שצריך להציל את הרגעין הטוב בעצם טובו ולהשמר מכל הדברים הרעים הגורמים לו - אז גם האויבים עצמם נמלאים שכל טוב, וכיון שהם משכילים יותר ממה שהשכילו לפני זה, אז משלימים הם עם הצדיקים המחזיקים בטוב המרובה הכללי. על כן דוד דגלי מסכת כתוב ביה בכל דרכיו ישכיל, שמשכילים ומדריכם להועיל, להכיר את הטב בעצם, ולהשמר מכל רע שיוכל להיות נגדם גם בחיפוש דרך טובה ועניינים טובים.

ברר לפי דברי הרב קוק את המונח העלאת ניצוצות ואת הערך של: מאויב לאוהב.

סכום: לפחות שלוש דרכים להפוך אויב לאוהב

- א. הדרך של עגנון
- ב. הדרך של ראשית חכמה
- ג. הדרך של הרב קוק

[Comment 1]: המסכת שלו גלויה ומצליח יותר הלכה למעשה.

[Comment 2]: זהו ציטוט שגוי מסכת בין נג. הציטוט המדויק הוא: דוד גלי תא שאול לא גלי מסכתא דוד דגלי מסכתא ביה יראיך יראוני וישמחו שאול דלא גלי תא כתוב ביה (אל כל) [ובכל] אשר יפנה ירשיע. ר המדהים הוא כי נוסח סוגיית הגמרא ימים יותר לרעיון של הרב קוק מן הנוסח טט מן הזכרון - התוכלו לשים לב במה?